

ESTEGANOGRAFIA, compost del gr. *στεγανός* 'cobert, impenetrable' i *γράφω* 'jo escric'. □ 1.ª doc.: 1868, *SLiCosta*.

DERIV.: *Esteganogràfic*.

ESTEL, ESTELA i ESTRELLA, del ll. vg. central STĒLA, ll. STĒLLA, id.; la variant *estrella*, que no es troba mai en català fins als segles decadents i no s'afirmà fins cap a 1800, entrà com a castellanisme, gràcies a l'ús poètic imitat del *romance* castellà; el masculí *estel* és ja molt antic (si bé a l'Edat Mitjana apareix menys sovint que *estela*), no es retroba en les altres llengües romàniques, fora del sard, i sembla haver sorgit com una innovació (no ben explicada encara) d'un petit sector central del llatí vulgar. □ 1.ª doc.: tant *estel* com *estela*, des dels orígens.

Tanmateix *estel* és molt menys freqüent a l'Edat Mitjana, en contrast amb la gran freqüència del femení *estela*; i llavors apareix generalment en contextos que acusen un to rellevat o poètic, o en combinacions que designen un astre molt assenyalat i fins simbòlic, en especial l'estel de l'aurora: en Lull, en l'obra del qual *estela* és molt abundant, només veig *estel* en un passatge del *Llibre d'Amic e Amat*, tot ell de to líric: «enaixí lugorós e resplandent con és la luna en la nit, l'estel en l'alba, e lo sol en lo dia» (NCL. xiv, 51.16); no comença a abundar fins al tombant de l'Edat Mitjana (*Vita Christi* de Villena, *Trobes de la V. Maria*, etc.), i abans en veig un cas en els *Sermons* de StVicentF (junt amb molts d'*estela*), i un en el *Boeci* de Genedreda: «lo *estel* del alba, qui és apellat Lucifer, fa fugir les tenebres de la nuyt» (208).

Altrament *estela* pertot, fins en vers, des de Lull: «quan par l'estela en l'albor / e s'aparellon tuit li flor, / que'l sol montipic llur color / d'esperança, / mi vest alegrança / d'una douçor ---» (*Medicina de Peccat*, NCL. III, 46.1). En la prosa lulliana apareix en tota mena de contextos, filosòfics, docents, novellesc, etc.: «luts, la qual appar en les *steles* que són en lo fermament e en les planetes», «per qual natura les *steles* qui són en lo fermament, e les planetes, són influents en los quatre elements ---?» (*Merav.*, NCL. I, 153, 156), en la repetida combinació «sol, luna e *esteles*» (id. III, 67; iv, 219) i d'altres (en la mateixa obra III, 93), però també en totes les del gran polígraf, com, p. ex., en la *Doctrina Pueril* (ed. Gili, pp. 7, 100, 110, 111 i passim). Que no li mancava to rellevat i emfàtic, o adequació poètica, ens ho mostren, en el nostre gran Cerverí de Girona, els versos culminants de la seva obra mestra de tota la vida: «pensa d'aquí exir / e veuràs sol e luna e *esteles* luzir / ---!» (*Sermó*).

No es queden curts els escriptors més prosaics: «de part una casa, la nuyt, enans que fossen les *esteles* e'l cel, haguem feyt levar lo fenèvol», «quan haguem menjat veyà hom les *esteles* e'l cel», Jaume I (*Cròn.*, Ag., 247, 109). La que guia els tres Reis «no anava gens per aytal moviment con les altres *esteles*, qui van per lo fermament per lo lur sercle, ans anava en manera de cors qui à anima, per l'aer ad-espau», *VidesR* (36v2). «Aquestes en un matí --- saben --- qual fo mi-

llor poeta entre Virgili e Homero, quantes *esteles* ha en lo cel, e com s'engendren en l'aer lo tro e'l lamp ---», BMetge (*Somni III*, NCL., 120.11). «Els savis són en terra, axí com *esteles* al cel», Jafuda (f° 85v). «Justícia és axí maravellosa que les *esteles* del cel no s'hi deven acomparar», «lo còrs e la influència del sol, e de la luna, e de les *steles* ---», Eiximenis (*Regiment*, NCL., 92.28, DComp., 44). «Cosa és supèrflua declarar --- tant bella obra, com és lo món present, haver un regidor --- e que aquest còrs de les *steles* no és cosa que sia adés venguda, a cas e fortuna», «no cerquen J.Chr. seguint l'estela d'orient ab los tres reys ---», AntCanals, *Provid.*, NCL., 89; *Arra de A.*, 122; «les *esteles* del cel» (*Scipió*, 54). No menys sovint en StVicentF (*Serm.* I, 82.30, 231.23; II, 117.14). «No has menyspreat de abaxar e humiliar la tua gran altea e majestat en aquest nostre cors de mortalitat, ni has duptat de mamar mamelles, tu qui ordones les *esteles*», BOLiver (*Excitatori*, NCL., 119).

Igualment en obres més de fantasia: «Mira sovent / brúxola, vent, / compàs e carta, / d'esculls t'aparta / de naufragar / e d'encallar: / mira la *stela*, / muda la vela / ---», JRoig (*Spill*, 12761); «no és dea d'amor --- mas dea de luxúria --- e no *stela* en lo cel, mas truja sutza», *Curial* (NCL. III, 71); «la primera *stela* que veuràs, agenolla-t en terra e diràs tres paternostres», JoMartorell (§ 260, ed. princeps=NCL. IV, 123). Altrament era mot de tots els tons, que també apareix des del principi en els versos narratius: «he gardat en les *steles*, / é-hi vistes grans mereveyles», *Set Savis* (v. 3116). La pronúncia, com s'ha d'esperar, fou des dels orígens amb *é* neutra balear, i per si en restés cap dubte ens ho demostra la grafia *á*, amb què l'escriu el mallorquí Reixac, en el S. XIV — *astáles*, *Questa*, 99.5, *las astálas* 31.6, alternant, com sol fer-ho, amb *e*: *astelas*, 96.28.

Cal dir que antigament no es troba mai *estrella* ni forma semblant? No sols això, sinó que la forma amb *l* simple continua essent la cosa general en els segles decadents. OPou, que admet variants (quasi sistemàticament dues, o almenys sempre que discrepaven els dos caps de l'«eix Barcelona-València»), no en porta d'altra que *estela*: «--- lo cel --- les *esteles*: stella, astrum; guspirejar ---» (*ThPu.*, 337); i encara que vagin essent cada vegada menys purs, no se n'aparten pas els lèxics dels Ss. XVII i XVIII (*DTO*. 1647, 1670, 1757; Lacav.): prova, doncs, que aquesta era la forma consagrada en la llengua tradicional, de la qual els guardians titulars del nostre tresor lèxic no trobaven raó per apartar-se: el primer de fer-ho va ser el Belv. (1803), que ja no degué veure possible sinó posar *estrella* com a normal i declarà *estel* i *estela* «territorials» (comarcals, regionals o pagesívols).

A falta de poetes inspirats, cultes o amb formació literària, s'havia alçat la lírica de la gent del poble, i en aquesta sí que ja veiem *estrella*, fins en els caps de brot: «adéu, clavell morenet, adéu, *estrella* del dia / --- m'hi dat a la mala vida / ---», cançó d'aire antic, segle XVII (o abans, i amb trets dialectals de la Garrotxa, MilàF, *Romllo.*, 119.3); «n'han pescat un infant - bo-